ప్రవేశిక

(1 వ పద్యం నుండి 535 వ పద్యం వరకు)

అభిజ్ఞ రసజ్ఞులకు అభివాదాలు. ఇప్పుడు తమ చేతిలో ఉన్న గ్రంథం పోతన భాగవతం దశమస్కంధంలోని ఉత్తరభాగం.

గరుడ మహాపురాణంలో భాగవత ప్రశస్తి ఈవిధంగా పేర్కొన బడింది-

అర్థోఽయం బ్రహ్మసూత్రాణాం భారతార్థ వినిర్ణయః,
గాయత్రీ భాష్యరూపోఽసౌ వేదార్థ పరిబృంహితః.
పురాణానాం సారరూపః సాక్షాద్భగవదోదితః
ద్వాదశ స్కంధ సంయుక్తః శతవిచ్ఛేద సంయుతః,
గ్రంథోఽష్టాదశ సాహస్రః శ్రీమద్భాగవతాభిధః.

ఈ భాగవతం బ్రహ్మసూత్రాల పరమార్థం. భారతార్థాన్ని నిర్ణయం చేసే గ్రంథం. గాయత్రీ మహామంత్రానికి ఇది భాష్యం. వేదార్థ పరిపోషకం. సమస్త పురాణాల సారం. సాక్షాత్ భగవత్స్వరూపుడైన శుకమహర్షిచే ప్రోక్తం. ఈ మహాగ్రంథం ద్వాదశ స్కంధాలతో కూడింది. నూరు పరిచ్ఛేదాలు కలది. పద్దెనిమిది వేల శ్లోకాలతో నిండింది. ఈ మహాగ్రంథం పేరు శ్రీ మద్భాగవతం.

"రాగములు గూర్చె కాకర్ల త్యాగరాజు;
గుడులు కట్టించె కంచెర్ల గోపరాజు;
పుణ్యకృతి చెప్పె బమ్మెర పోతరాజు;
రాజు లీ ముప్పురును భక్తి రాజ్యమునకు."

అన్నట్లు పుణ్యపురుషుడైన పోతన్నగారు ఈ పుణ్యకృతిని తెనుగుచేశారు,.

పోతన్నగారు ప్రారంభంలోనే "నా పూర్వపుణ్య వశంవల్ల నన్నయ తిక్కనాది మహాకవులు భాగవతాన్ని తెలుగు చేయకుండా నా కోసం వదలి పెట్టారు. ఈ మహాగ్రంథాన్ని తెలుగుచేసి నా జన్మ సార్థకం చేసుకుంటాను'' అన్నారు. ఆయన పుణ్యం వల్ల మహాభాగవతం అయనకు చిక్కింది; మనపుణ్యం వల్ల పోతన భాగవతం మనకు దక్కింది.

ఈ భాగంలో ప్రద్యుమ్నాభ్యుదయం, శ్యమంతకోపాఖ్యానం, సత్యభామాపరిణయం, నరకాసుర సంహారం, ఉషాకల్యాణం, బాణాసుర గర్వభంగం, నృగమహారాజ చరిత్రం, పౌండ్రక వాసుదేవ వధ అనే కథాఘట్టాలు ఉన్నాయి.

శంబరాసురుణ్ణి సంహరించి రతి సహితుడై ద్వారకా నగరానికి చేరుకున్న ప్రద్యుమ్నుణ్ణి చూచి అంతఃపురకాంతలు పొందిన కలవర పాటును చిన్న పద్యంలో ఎంతో మిన్నగా వర్ణించారు పోతన్నగారు. చిత్తగించండి-

హరి యని వెనుచని పిదపన్
హరిఁబోలెడు వాఁడు గాని హరి గాఁడనుచున్
హరిమధ్య లల్లనల్లన
హరి నందను డాయవచ్చి రాశ్చర్యమునన్. **10 ఉ.28**

ఎప్పుడో చిన్నప్పుడు తప్పిపోయిన పిల్లవాడు పెరిగి పెద్దవాడై కంటబడితే కన్న తల్లి గుండెల్లో ప్రేమానురాగాలు పెల్లుబుకుతాయి. తన “తొలుచూలి పాపనికి బోర్కాడించి చన్నిచ్చి'' నిద్రపోతుంటే ఏ పాపాత్ముఁడో వచ్చి(శంబరాసురుడు) ఎత్తుకపోయాడు. ఆ బాలుడు ఇప్పటిదాకా బ్రతికి ఉంటే ఇంతవాడై ఉండేవాడు అనుకుంటుంది ప్రద్యుమ్నుణ్ణి తిలకించిన రుక్మిణీదేవి.

ఇందాక వాఁడు బ్రతికిన
సందేహము లేదు; దేహ చాతుర్య వయ
స్సౌందర్యంబులు లోకులు
వందింపఁగ నితనియంతవాఁడగుఁ జుమ్మీ! **10 ఉ. 33**

కమనీయమైన కన్నతల్లి కామనకు కమ్మని ప్రతిబింబం ఈ పద్యం. ప్రతిభాషకీ కొన్ని ప్రత్యేకమైన భావ వ్యక్తీకరణ పద్ధతులు ఉంటాయి. “మా తమ్ముడు'' అనటానికి బదులుగా “మా వాడు'' అని అనటం మన తెలుగువాళ్ల సంప్రదాయం. వేటకు వెళ్లిన ప్రసేన జిత్తు ఎంతకీ తిరిగి రానందుకు చింతిస్తూ సత్రాజిత్తు-

“మణి కంఠంబునఁ దాల్చి నేఁ డడవిలో మావాఁడు వర్తింపఁగా
మణికై పట్టి వధించినాఁడు; హరికిన్ మర్యాద లేదు............” **10 ఉ. 58**

అని కృష్ణుణ్ణి నిందిస్తాడు. పోతన్నగారి తెలుగు మర్యాదవిధానానికి పై పద్య పంక్తులలోని “మా వాఁడు'' అన్నమాట ఉదాహరణం.

సత్రాజిత్తు పలుకులకు స్పందించిన గోవిందుడు **“ఏ వ్రణమున్ నా యెడ లేదు; నింద గలిగెన్; వారించు టేరీతియో?”** అని అనుకోవటం కూడా తెలుగుదనాన్ని స్ఫురింప జేస్తుంది.

అలాగే పశ్చాత్తప్త చిత్తుడైన సత్రాజిత్తు-

“మణిని గూఁతు నిచ్చి మాధవు పదములు పట్టు కొంటి నేని బ్రతుకు గలదు.” **10 ఉ. 79**

అని నిశ్చయించుకోవటంలో సైతం తెలుగువారి తీరు తియ్యాలు కనిపిస్తాయి

ఒకే పదాన్ని భిన్నార్థాలతో పదే పదే ప్రయోగించటం పోతన్న గారికి అభీష్టమైన విలక్షణ లక్షణం.

రాజునగరి యడబాలలు
రాజీవము కడుపు వ్రచ్చి రాజనిభాస్యున్
రాజశిశువు గని చెప్పిరి
రాజీవ దళాక్షియైన రతికి నరేంద్రా! **10 ఉ.7**

అన్నప్పుడు-

మణి యిచ్చినాఁడు వాసర
మణి; నీకును మాకుఁ గలవు మణులు; కుమారీ
మణి చాలు నంచు కృష్ణుఁడు
మణి సత్రాజిత్తునకును మరలఁగ నిచ్చెన్. **10 ఉ. 82**

అన్నప్పుడు-

నారి మొరయించె రిపు సే
నారింఖణ హేతువైన నాదము నిగుడన్
నారీమణి బలసంప
న్నారీభాదికము మూర్ఛనంద నరేంద్రా! **10 ఉ. 176**

అన్నప్పుడు-

మగువ మగవారి ముందఱ
మగతనములు సూప రణము మానుట నీకున్
మగతనము గాదు; దనుజులు
మగువల దెసఁ జనరు మగల మగ లగుట హరీ! **10 ఉ. 189**

అన్నప్పుడు ఈ విధమైన పదప్రయోగ నైపుణ్యం గోచరిస్తుంది.

పాత్రల స్వరూప స్వభావాలను చక్కగా ఆకళించుకొని చిక్కగా ప్రకటించటం పోతన్న గారి ప్రత్యేకత. శ్రీకృష్ణుడు ఇంద్రప్రస్థనగరానికి వచ్చి పాండవులను పలుకరించిన సందర్భం పరికించండి-

“వా రఖిలేశ్వరుండైన హరిం గౌఁగిలించుకొని కృష్ణుని దివ్యదేహ సంగమంబున నిర్ధూత కల్మషులై యనురాగహాస విభాసితంబైన ముకుంద ముఖారవిందంబు సందర్శించి యానందంబు నొందిరి. గోవిందుండును యుధిష్ఠిర భీమసేనుల చరణంబులకు నభివందనములు చేసి, యర్జును నాలింగనంబున సత్కరించి, నకుల సహదేవులు మ్రొక్కిన గ్రుచ్చియెత్తి యుత్తమపీఠంబున నాసీనుండై యుండె.” **10 ఉ.103**

కృష్ణుడు తనకంటె పెద్దవాళ్లు కావటం వల్ల ధర్మరాజుకీ భీముడికి పాదనమస్కారం కావించాడు. తనతో సమాన వయస్కుడు కావటంవల్ల అర్జునుణ్ణి ఆలింగనం చేసుకున్నాడు. తనకన్న చిన్నవాళ్లు కనుక ప్రణమిల్లిన నకులుణ్ణీ సహదేవుణ్ణీ ఆదరంతో లేవనెత్తాడు. అనంతరం క్రొత్త పెండ్లికూతురైన ద్రౌపది కొంచెం సిగ్గు పడుతూ కృష్ణుడికి మ్రొక్కిందట. ఆపైన కృష్ణుడు కుంతీదేవి వద్దకు వెళ్లి నమస్కరించి ఇలా అన్నాడు.

అత్తా! కొడుకులు కోడలు
చిత్తానందముగ పనులు సేయఁగ నాత్మా
యత్తానుగవై యాజ్ఞా
సత్తాదులు గలిగి మనుదె సమ్మోదమునన్? **10 ఉ. 106**

“అత్తయ్యా! నీ కొడుకులూ, కోడలూ, నీకు నచ్చిన విధంగా, నీవు మెచ్చిన విధంగా పనులు చేస్తున్నారా? చేయవలసిన పనులుచెబుతూ సంతోషంగా ఉంటున్నావు కదా! “అన్న మేనల్లుడి మాటలకు ఆ మేనత్త “ప్రేమ విహ్వలత నందుచు గద్గద భాషణంబులం గనుఁగవ నశ్రుతోయములు గ్రమ్మగ” సముచితంగా సంభాషించింది.

లోకకంటకుడైన నరకాసురుడిపైకి యుద్ధానికి సిద్ధమై వెళుతున్న శ్రీకృష్ణుణ్ణి చేతులు మోడ్చి ఇలా వేడుకుంటుంది సత్యభామ.

దేవా! నీవు నిశాటసంఘముల నుద్దీపించి చెండాడ నీ
ప్రావీణ్యంబులు సూడఁగోరుదు గదా ప్రాణేశ! మన్నించి న
న్నీ వెంటం గొనిపొమ్ము, నేఁడు కరుణన్, నేఁజూచి యేతెంచి నీ
దేవీసంహతి కెల్లఁ జెప్పుదు భవద్దీప్తప్రతాపోన్నతుల్. **10 ఉ.151**

భార్య సమరరంగానికి వస్తానంటే ఏ భర్తా నమ్మతింపడు. అందు వల్ల సంభాషణాచతుర అయిన సత్యభామ “స్వామీ! సంగ్రామసీమలో మీ వీరవిజృంభణాన్ని వీక్షించాలని కుతూహలంగా ఉన్నది. అంతేకాదు తిరిగి వచ్చిన తరువాత మీ ప్రతాపప్రాభవాన్ని నా సపత్ను లందరికీ వివరించి చెబుతాను” అని కాదనటానికి వీలులేని విధంగా అడిగింది. అయితే అందుకు అంత అనాయాసంగా అంగీకరిస్తాడా ఆ సత్యభామాధవుడు! అయన ఆమెను వద్దని ముద్దుముద్దుగా ఇలా వారించాడు.

సమద పుష్పంధయ ఝుంకారములు కావు
భీషణ కుంభీంద్ర బృంహితములు;
వాయు నిర్గత పద్మవన రేణువులు కావు
తురగరింఖా ముఖోద్ధూత రజము;
లాకీర్ణ జలతరంగాసారములు కావు
శత్రు ధనుర్ముక్త సాయకములు;
కలహంస సారస కాసారములు కావు
దనుజేంద్ర సైన్య కదంబకములు;
కమల కల్హార కుసుమ సంఘములు కావు
చటుల రిపు శూల ఖడ్గాది సాధనములు;
కన్య! నీ వేడ! రణరంగ గమన మేడ?
వత్తు వేగమ; నిలుపుము; వలదు వలదు. **10 ఉ. 153**

సమానమైన సీసపద్యపాదాలలో సత్యభామప్రస్తుత పరిస్థితినీ, సమర రంగపు భీషణస్థితిగతినీ సరిసమానంగా వర్ణించి కళ్లకు కట్టించారు పోతన్నగారు. మొదటి పాదాలలో పరుషమైన సంస్కృత సమాసాలనీ ప్రయోగించి రచనలోనే గొప్ప వైచిత్ర్యం ప్రదర్శించారు. చిట్టచివరకు తేటతెలుగు పలుకులతో ‘త్వరగా

తిరిగి వస్తాను. ఆగిపో. రావద్దు' అని తేల్చి వేయటం ఆమెను బుజ్జగించే ధోరణికి అనుకూలంగా ఉన్నది.

కొందఱకు తెనుఁగు గుణమగు
కొందఱకును సంస్కృతంబు గుణ మగు; రెండుం
గొందఱకు గుణము లగు; నే
నందఱ మెప్పింతు కృతుల నయ్యై యెడలన్.

అన్న సహజపాండిత్యుని శపథం ఇక్కడ మనకు గుర్తుకు వస్తుంది.

యుద్ధభూమికి రాకుండా ఉద్యానభూమిలోనే ఉండమంటున్న కృష్ణుడితో సద్యస్ఫూర్తి గల సత్య-

"దానవులైన నేమి! మఱి దైత్యసమూహములైన నేమి! నీ
మానిత బాహుదుర్గముల మాటున నుండఁగ నేమి శంక?............'' 10 ఉ. 155

అని చేతులు జోడించింది. ఆ వీరనారిని అనురాగంతో అవలోకించి వెంట బెట్టుకొని గరుత్మంతుణ్ణి అధిరోహించాడు శ్రీకృష్ణుడు.

"శుంభద్రాజబింబోపరిస్థల శంపాన్విత మేఘమో!"

అన్నట్లు గరుడారూఢుడై సత్యభామతో సంభాషిస్తున్న శ్రీకృష్ణుడు ఉన్నాడట. ఎంత చక్కని ఉత్ప్రేక్ష!

భర్తతో యుద్ధానికి సన్నద్ధు డౌతున్న నరకాసురుణ్ణి చూచి ఏ మాత్రం కలవరపడకుండా కేశపాశం ముడివేసి, నడుం బిగించి లేచి నిలచిన వీరనారి సాత్రాజితిని పోతన్నగారు ఎలా దర్శించారో గమనించండి.

వేణిన్ జొల్లెము వెట్టి సంఘటిత నీవీబంధయై భూషణ
శ్రేణిం దాల్చి ముఖేందు మండల మరీచీజాలముల్ పర్వఁగా
పాణిం బయ్యెద చక్కఁగా ఁదుఱిమి శుంభద్వీరసంరంభయై
యేణీలోచన లేచి నిల్చె తన ప్రాణేశాగ్ర భాగంబునన్. **10 ఉ. 170**

ఇందులో "పాణిం బయ్యెద చక్కగా తుఱిమి'' అన్న పదగుంఫన లోకపరిశీలనా దృష్టి ఎంత నిశిత మైనదో వ్యక్తం చేస్తుంది. సమర్థుడైన వడ్డాది పాపయ్యగారివంటి చిత్రకారుడికి వెంటనే పని కల్పించే చలత్సౌందర్య చిత్రణం ఇది. ఈ సందర్భంలోనే పోతన్నగారి అమృత లేఖిని నుండి జాలువారిన మరొక అద్భుతమైన పద్యాన్ని అవలోకించండి-

పరుఁ జూచున్ వరుఁ జూచు నొంప నలరింపన్ రోషరాగోదయా
విరత భ్రూకుటి మందహాసములతో వీరంబు శృంగారమున్
జరగం గన్నులఁ గెంపు సొంపుఁ బరఁగం జండాస్త్రసందోహమున్
సరసాలోక సమూహమున్ నెఱపుచుం జంద్రాస్య హేలాగతిన్. **10 ఉ. 178**

ఆమె నరుకుణ్ణి చూస్తున్నది. నాథుణ్ణీ చూస్తున్నది. అయితే ఆ చూపుల్లో తేడా ఉన్నది. పరుణ్ణి చూచే చూపు సంతాపింప జేస్తున్నది. పరుడిపైన రోషం, విరత భ్రూకుటి, వీరం, కెంపు చండాస్త్ర సందోహం ప్రదర్శిస్తున్నది. వరుడి పైన రాగోదయం, మందహాసం, శృంగారం, సొంపు, సరసాలోక సమూహం ప్రసరిస్తున్నది. పూర్తిగా పరస్పర విరుద్ధమైన అంశాలను మేళవించి రసికరసాయనంగా అందించారు పోతన్నగారు. ఈ పద్యం "అరిఁ జూచున్ హరిఁజూచు" అన్న నాచనసోమన్నగారి పద్యం కన్న ఎంతగానో అందగించింది.

ఈ క్రింది పద్యంలోని రూపకాలంకాల సమలంకరణ సౌభాగ్యాన్ని సమీక్షించండి-

జ్యావల్లీధ్వని గర్జనంబుగ, సురల్ సారంగ యూథంబుగా,
నా విల్లింద్రశరాసనంబుగ, సరోజాక్షుండు మేఘంబుగా,
తా విద్యుల్లత భంగి నింతి సురజిద్దావాగ్ని మగ్నంబుగా,
ప్రావృట్కాలము సేసె బాణచయ మంభశ్శీకరశ్రేణిఁగాన్. **10 ఉ. 182**

నారిధ్వని అను ఉరుముతోనూ, దేవతలు అనే చాతక సమూహంతోనూ, విల్లుఅనే ఇంద్రధనుస్సుతోనూ, కృష్ణుడు అనే నీలిమబ్బుతోనూ, సత్యభామ అనే మెఱపుతీగతోనూ, రాక్షసులు అనే దావాగ్నితోనూ, శర పరంపర అనే వర్షధారతోనూ ఆ సమరసమయం వర్షాసమయంగా మారి పోయిందట.

సత్య వదనం హరికి రాకేందు బింబంగానూ, అరికి రవిబింబం గానూ కనపడింది. సత్య చేలాంచలం హరికి కందర్ప కేతువుగానూ, అరికి ఘన ధూమకేతువుగానూ దర్శన మిచ్చింది. సత్యధనుస్సు హరికి భావజు పరిధిగానూ, అరికి ప్రళయార్కు పరిధిగానూ ప్రత్యక్షమైంది. సత్య సందర్శనం హరికి అమృత ప్రవాహంగానూ, అరికి అనల సందోహంగానూ అనిపించింది. సత్య బాణవృష్టి హరికి హర్షదాయిగానూ, అరికి మహారోషదాయిగానూ సాక్షాత్కరించింది.. శృంగార వీరరసాల సరస సమన్వయం ఈ క్రింది సీసపద్యంలో చోటుచేసికొన్నది. ఆచార్య క్షేమేంద్రుడు చెప్పిన రస సంకరౌచిత్యానికి ఎత్తిన పతాక ఈ పద్యం. ఇది అమూలకం.

రాకేందు బింబమై రవిబింబమై యొప్పు
నీరజాతేక్షణ నెమ్మొగంబు;
కందర్ప కేతువై ఘనధూమకేతువై
యలరు పూఁబోడి చేలాంచలంబు;
భావజు పరిధియై ప్రళయార్కు పరిధియై
మెఱయు నాకృష్ణమై మెలఁతచాప;
మమృత ప్రవాహమై యనల సందోహమై
తనరారు నింతి సందర్శనంబు;
హర్షదాయియై మహారోషదాయియై
పరగు ముద్దరాలి బాణవృష్టి;

హరికి నరికి చూడ సందంద శృంగార
వీరరసము లోలి విస్తరిల్ల. 10 ఉ. 183

మాటల్లో విరుపుపెట్టి మహార్థాన్ని సాధించటం మన మహాకవికి మంచినీళ్ల ప్రాయం.

లేమా! దనుజుల గెలువఁగ
లేమా? నీవేల కడగి లేచితి? విటురా
లే! మాను! మానవేనిన్
లేమా! విల్లంది కొనుము లీలం గేలన్. 10 ఉ. 172

ఈ పద్యం వంపుసొంపులలో మొదటి పాదంలో పౌరుషం, రెండవ పాదంలో సందేహం. మూడవ పాదంలో నిషేధం, నాల్గవ పాదంలో అంగీకారం స్ఫురిస్తున్నాయి. ఇలాంటిదే ఇంకొక అందమైన కందం-

కొమ్మా! దానవనాథుని
కొమ్మాహవమునకుఁ దొలఁగె, గురు విజయము గై
కొమ్మా! మెచ్చితి నిచ్చెద
కొమ్మాభరణములు నీవు కోరిన వెల్లన్. 10 ఉ. 187

ఇవే కాకుండా "బొమ్మ పెండ్లిండ్లకు పోనొల్ల నను బాల", "వీణచక్కఁగఁబట్ట వెర వెఱుంగని కొమ్మ", "సౌవర్ణ కంకణ ఝుణ ఝుణ నినదంబు" - ఇవన్నీ మూలంలో లేని పోతన్న గారి సొంత పద్యాలే.

ఇక శ్రీకృష్ణుని సందర్శించిన పాండవులు"ప్రాణంబుం గనిన యింద్రియముల భంగి" ఉన్నారన్నప్పుడు, నాగ్నజితి స్వయంవర సందర్భంలో అడ్డు వచ్చిన శత్రువులను అర్జునుడు "శశకంబుల సింహము చంపు కైవడి" చంపినా డన్నప్పుడు, బాణాసురుడి బారి నుండి అనిరుద్ధుణ్ణి కాపాడటానికి యాదవసైన్యాలు కృష్ణుని వెంట "భగీరథు రథము వెనుక ననుగమించు వియన్నది ననుసరించి" వస్తున్నా యన్నప్పుడు, వాసుదేవుడి సుదర్శన చక్రంవల్ల పౌండ్రకుడు "కులిశాహతిన్నొరగు శైలేంద్రాకృతిన్" నేలకూలాడన్నప్పుడు, ఉపమాలంకారం ఉప్పొంగి పోయింది.

నరకాసురుడు చెరసాలలో చింతాక్రాంతలై కాలం గడుపుతున్న కాంతలు పదహారువేలమందీ తమను చెర విడిపించిన శ్రీకృష్ణుడి దివ్య మంగళ స్వరూపాన్ని తిలకించి ఇలా పులకించిపోయారట-

వనజాక్షి! నేఁ గన్క వైజయంతిక నైన
కదిసి వ్రేలుదుగదా కంఠ మందు;
బింబోష్ఠి! నేఁ గన్క పీతాంబరము నైన
మెఱసి యుండుదు గదా మేను నిండ;
కన్నియ! నేఁ గన్క కౌస్తుభమణి నైన
నొప్పు చూపుదుగదా యురము నందు;

బాలిక! నేఁ గన్కఁ బాంచజన్యము నైన
మొనసి చొక్కుదు గదా మోవిగ్రోలి;
పద్మగంధి! నేను బర్హదామము నైన
చిత్రరుచుల నుందు శిరము నందు;
ననుచు పెక్కుఁ గతుల నాడిరి కన్యలు
గములు గట్టి గరుడగమనుఁ జూచి. **10 ఉ. 212**

జాగ్రత్తగా పరిశీలిస్తే ఇవన్నీ పరవశించిన పోతన్న గారి భావాలే అనిపిస్తాయి. ఈ సందర్భంలోనే మనం రెండు విషయాలు గుర్తించాలి. ఒకటి లోకకంటకుడైనప్పుడు కన్నకొడుకునైనా సరే కనికరింపక సంహరిస్తాననే శ్రీకృష్ణుని భగవత్తత్త్వం. రెండవది నరకుడు చెరపట్టిన కన్య లందరినీ తాను వివాహమాడి సంఘంలో వారికి సమున్నతస్థానము కల్పించిన మాధవుడి మహోదార స్వభావం. ఇక పోతన్న గారికి ఎంతో ఇష్టమైన అంత్యానుప్రాసల విలాసం ఈ క్రింది పంక్తుల్లో లాస్యం చేస్తుంది.

"ప్రభాత్త దిగంతము నా స్యమంతమున్."
"దుర్గన్ గృతకుశలమార్గం దోషిత భర్గన్."
"భామామనోహారికిన్ దనుజాధీశ విదారికిన్ హరికిన్."
"చక్రముం బరిహతదైత్య చక్రముఁ బ్రభాచయ మోదిత దేవశక్రమున్".
"హలిచే నాశ్రిత నిర్జర ఫలిచేఁ ద్రైలోక్య వీరభటగణ బలిచేన్."
"తపనుని బాలికన్ మదన దర్పణ తుల్య కపోలపాలికన్."
"మిత్రవిందను నిత్యాపూరిత సుజనానందన్ చారుచికుర కాంతి విజిత షట్పదబృందన్."
"వృషభంబులఁ బర్వత సన్నిభంబులన్."
"అరిగర్వ విమోచనుఁ బద్మలోచనున్."
"సమద మృగేక్షణన్ నయవిచక్షణ లక్షణఁ బుణ్యలక్షణన్."
"పాంచజన్యము విముక్త ప్రాణిచైతన్యమున్."
"ధాత్రీజనమాన్యలన్ గుణవతీ వ్రతధన్యల రాజకన్యలన్."
"చేతోధనచోరు రత్నమకుట స్ఫారున్ మనోహారునిన్."
"త్రిజగదభిరామ గుణధామ చారుసత్యభామ సత్యభామ."
"సద్ధర్మచారిణి విశ్లేషిణి వీతతోషిణి పురంధ్రీగ్రామణిన్ రుక్మిణిన్."
"ఖగవాహున్ రుచిరదేహుఁ గలితోత్సాహున్."
"అతిమృదువాణికిం గిసలయారుణ పాణికి నీలవేణికిన్."
"జితారిన్ హారిన్ సన్నుతసూరిన్ సీరిన్ రైవత సుతార్ద్ర చిత్త విహారిన్."
"సగణ స్థాణున్ నిర్దళితాసమబాణున్ దాండవధురీణు భక్తత్రాణున్."

"శిశిరకర చారు రుచిరేఖ చిత్రరేఖ."

"వనధిగభీరు నుదారుని ననిరుద్ధకుమారు విదళితాహితవీరున్."

"కలిత పరిశుద్ధు నఖిలలోకప్రసిద్ధు చతురు ననిరుద్ధు నంగనాజన నిరుద్ధు."

"జనసంతాప నివారకన్ సుజనభాస్వత్తారకన్ ద్వారకన్."

"నిన్నుఁ జూడగంటి నీ కృప కనుఁగొంటి నఖిల సౌఖ్యపదవు లందఁగంటి."

కవి వ్యక్తిత్వ ముద్రను భద్రపరచుకొన్న ఈ క్రింది సూక్తుల సౌందర్యాన్ని సందర్శించండి-

"అన్యుల యాచింపరు రాజన్యులు."

"తరుణులు పెక్కంద్రయినను, పురుషుఁడు మనలేఁడు సవతిపోరాటమునన్."

"ఎఱుక వలదె! నిర్జరేంద్రత కాల్పనే!"

"సిరియును వంశము రూపము సరియైన వివాహ సఖ్యసంబంధంబుల్ జరుగును."

"ఎద్దు క్రొవ్వి పెలుచ న్నాబోతుపై ఱంకె వైచిన చందంబు."

"పలుకుల తన్నుతా పొగడ పాతక మందురు."

"గుణహీనజనుల తగునే తగులన్?"

"తల్లి వచనంబు కూఁతున కభిమతంబు గాదె!"

"వనజాసను కృతము గడచువా రెవ్వ రిలన్?"

"విప్రతతి సొమ్ము కంటెను విషము మేలు."

"మఱపున ననలము ముట్టిన దరికొని వెసఁగాల్పకున్నె తను వెరియంగన్."

"తను నమ్మినవారి విడువఁదగునే హరికిన్?"

చదివిన కొలదీ చవులూరించే జాతీయాలు కుప్పలు తెప్పలుగా కనువిందు కావిస్తాయి ఈ సంపుటంలో. చిత్తగించండి. నోచికాంచిన తల్లి, చన్నులు సేపు, బోర్కాడించు, చన్నిచ్చి నిద్రించు, గుండెల్ జల్లను, ఈ దేహము గాల్పనే, పదివేలు వచ్చె, గ్రుచ్చియెత్తి, క్రొత్త పెండ్లి కూఁతురు, కాలుద్రవ్వు, ముత్తునియలు, తిల లంతలు, బొమ్మపెండ్లిండ్లు, మగతనములు, పువ్వులు కురియు. గములు గట్టి, అడుగులొత్తు. దొడ్డుగ జూచు, చెక్కిట చెయ్యిచేర్చు, మోమరవాంచు, చిత్త మిగురొత్తు, నవ్వులకు నాడిన మాటలు, కోరిక లీరిక లెత్తు, పిల్లచెఱకీనిన కైవడి, తామర తంపర, చూపోపక, ఎకసక్కెము, కికురించు, మొగమోటము, పెట పెట పండ్లు కొఱుకు, కన్నుల నిప్పులుప్పతిల్లు, చెవులకు ములుకులు, ముఖంబున వ్రేలినయట్లు, కళవళమందు, సన్న లేఁజెమట, తొంగలి ఱెప్పలు, కన్నీటి వఱద, నునుసిగ్గు, కన్నీరు మున్నీరు, గుజ గుజ వోవు, చిందఱ వందఱ, కాందిశీకులు, మఱుఁగు సొచ్చు, ఎదురెదురే చూచు, అచ్చున నొత్తు; రింగులు వాఱు; గుండె లవియు, మిఱుమిట్లు గొలుపు, ఖణిల్లని ఱంకెవైచు, పీనుంగు పెంటలు, నెత్తుటజొత్తిలు, చక్కాడు, అల్లననవ్వు, ఏ దిక్కుగానక, కోయని యార్చు. తనయాడు గోపకుమారులు, చే చఱచు, ఒకానొక వేళ, సిగ్గువో దట్టు, పొరపొచ్చెము- ఇటువంటి తీయతీయని జాతీయాలు మన కవీంద్రుడి సహజపాండిత్యానికి నిదర్శనాలు.

ఇక కొన్ని విచిత్రపదప్రయోగాలు కూడా మనకు ఈ సంపుటంలో కనిపిస్తాయి. ఉదాహరణకు కుసుమముల ముసురు, విలసించు, లోని మేడ, ఇచ్చయింతురు, ముష్టాముష్టి, రాజబుఘల్, కచాకరషణముల్, లజ్జించు, అనురాగిల్లు, కనుమాయ, కుమారిక, ద్రొబ్బించు మొదలైనవి.

ఇటువంటి పోతన భాగవతాన్ని భావార్థ సహితంగా ప్రకటించి ఆంధ్రులకు అందించాలని తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానంవారు సంకల్పించటం సర్వథా ప్రశంసనీయం. ఈ ఉద్దేశంతోనే పోతన భాగవతం ప్రాజెక్టు ప్రారంభ మయింది.

ఈ సందర్భంలో అనువాద భాగా లన్నింటినీ పరిష్కరించి ఏకసూత్రత కల్పించే బాధ్యత నా మీద ఉంచిన టి.టి.డి. కార్యనిర్వహణాధికారి శ్రీ ఎం. వి. ఎస్. ప్రసాద్, ఐ.ఏ.ఎస్. గారికి, డాక్టర్ రావుల సూర్యనారాయణమూర్తి పి. ఆర్. ఓ గారికి, ఎడిటర్ శ్రీ కె. సుబ్బారావు గారికి నా ధన్యవాదాలు.

దశమస్కంధంలోని ఈ పద్యభాగాన్ని హృద్యమైన గద్యంలో అనువదించినవారు డాక్టర్ అమరేంద్రగారు. శ్రీ అమరేంద్ర అనేక కళాశాలల్లో ఆంగ్లశాఖాధిపతిగా, అధ్యక్షులుగా వ్యవహరించారు. వీరు ఆంగ్లభాషలోనూ, ఆంధ్రభాషలోనూ మధురాతి మధురంగా మాట్లాడ గలరు. "భావవీణ" వంటి వ్యాససంపుటులు, "చక్రవర్తి" వంటి నాటికా సంపుటులు, "ఇంద్రధనుస్సు" వంటి కథాసంపుటులు రచించారు. రవీంద్ర కవీంద్రుడి కమనీయ కవిత లెన్నింటినో ఆంధ్రీకరించారు. వీరి అనువాదం అన్యూనాతిరిక్తంగా, సహజసుందరంగా సాగిపోయింది.

సహస్రాక్షులై అక్షరదోషాలు దొర్లకుండా ప్రూఫులు సరిచూచిన పూజ్యమిత్రులు మహాకవి శ్రీముదివర్తి కొండమాచార్యులు గారికి నా అభివాదాలు. ముద్రణకు తగినట్లు ప్రెస్‌కాపీ సిద్ధంచేసి ఇచ్చిన చి॥ కోరాడ రామకృష్ణ, ఎం.ఫిల్ కు ఆశీస్సులు. ఈ సంపుటాన్ని ఇంత నిర్దుష్టంగా, ఇంత ముచ్చటగా ముద్రించి ఇచ్చిన దేవస్థానం ప్రెస్ మేనేజర్ శ్రీ విజయకుమార్‌రెడ్డి గారికీ, వారి సిబ్బందికీ నా అభినందనలు.

పోతన భాగవత సంపుటాలను ఎంతో ఆదరాభిమానాలతో అందుకుంటున్న సహృదయులకు నా సాధువాదాలు.

భవదీయుడు

కరుణశ్రీ

ప్రధాన సంపాదకుడు
పోతన భాగవతం ప్రాజెక్టు

కళ్యాణ భారతి
రవీంద్రనగర్, గుంటూరు
28-2-92

ప్రవేశిక

(536 వ పద్యం నుండి 1342 వ పద్యం వరకు)

సహృదయులకు స్వాగతం. ఇప్పుడు మీ కరకమలాలను అలంకరించింది పోతన భాగవతం దశమస్కంధంలోని ఉత్తరభాగం.

శ్రీమద్భాగవతంలో ఈ విధంగా చెప్పబడింది-

రాజంతే తావదన్యాని పురాణాని సతాం గణే ।
యావద్భాగవతం నైవ శ్రూయతేఽమృతసాగరమ్ ॥

భాగవతం అమృతసముద్రం వంటిది. ఈ భాగవతసుధ కర్ణగోచరం కానంతవరకే ఇతర పురాణాలు సత్పురుషుల లెక్కలోకి వస్తాయి. భాగవత విన్నాక తక్కిన పురాణాలపై మనస్సు పోదు.

సర్వవేదాంతసారం హి శ్రీ భాగవత మిష్యతే ।
తద్రసామృత తృప్తస్య నాన్యత్ర స్యాద్రతిః క్వచిత్ ॥

భాగవతం సర్వవేదాంతాల సారభూతం, ఈ భాగవత రసాస్వాదన చేసి సంతృప్తులైన వారికి అన్యత్ర ఆసక్తి ఏ మాత్రం ఉండదు.

నిమ్నగానాం యథా గంగా దేవానా మచ్యుతో యథా
వైష్ణవానాం యథా శంభుః పురాణానా మిదం తథా ।
క్షేత్రాణాం చైవ సర్వేషాం యథా కాశీ హ్యనుత్తమా
తథా పురాణ వ్రాతానాం శ్రీమద్భాగవతం ద్విజాః ॥

నదులలో గంగానది, దేవతలలో శ్రీమహావిష్ణువు, వైష్ణవులలో పరమశివుడు శ్రేష్ఠులైనట్లే సమస్త పురాణాలలో శ్రీమద్భాగవతం ఉత్తమమైనది.

సమస్త క్షేత్రాలలో కాశీక్షేత్రం ఉత్తమోత్తమం. అదేవిధంగా పురాణాలలో శ్రీమద్భాగవతం సర్వోత్తమం.

సూతులవారు భాగవత మహత్త్యాన్ని పై విధంగా శౌనకాది మహర్షులకు వెల్లడించారు. అటువంటి మహిమాన్వితమైన భాగవతాన్ని బమ్మెర పోతన్నగారు ప్రసన్న మధురమైన శైలిలో ఆంధ్రులకు అందించారు.

ఈ భాగవత సంపుటంలో ద్వివిదవానర సంహారం, లక్షణా పరిణయం, శ్రీకృష్ణ దక్షిణనాయకత్వం, జరాసంధ వధ, శిశుపాల వధ, సాల్వసంహారం, దంతవక్త్రదమనం, విదూరథవధ, బలరామతీర్థయాత్ర, కుచేలోపాఖ్యానం, శ్రీకృష్ణార్జునుల గ్రహణస్నానం, వసుదేవ యజ్ఞం, దేవకీ మృతపుత్ర ప్రదానం, సుభద్రా పరిణయం, శ్రుతదేవ బహుళాశ్వచరిత్రం, శ్రుతిగీతలు, వృకాసుర వధ, భృగుమహర్షి పరీక్ష, విప్రబాలక పునరుజ్జీవనం, యదువంశ వర్ణనం అనే ఘట్టాలు ఉన్నాయి.

నరకాసురుడి స్నేహితుడైన ద్వివిదుడనే వానరుడు కృష్ణుడు లేని సమయంలో ద్వారకానగరంలోకి ప్రవేశించి నానా బీభత్సం చేయసాగాడు. ఇంతలో అతనికి 'లలితవినీలవస్త్రుడు', 'విలాసవతీయుతుడు',

'చంద్ర చంద్రికాకలిత మహోన్నతాంగుడు', 'మణికాంచన దివ్య విభూషణోన్నతుడు', 'విలసిత వారుణీ సమద విహ్వల లోచనుడు' అయిన బలరాముడు కనిపించాడు. ఇంకేం! వాడిలోని సహజలక్షణం ఎలా విజృంభించిందో వీక్షించండి -

కనుఁగొని తత్పురోగమ భూమిరుహశాఖ లెక్కి యూచుచు చాల వెక్కిరించు
కికురించుచును బం ఫ్లి గిల్చి చూపుచు వెస కొమ్మకొమ్మకు నుఱుకుచు నదల్పుఁ
దోఁక నూరక మేను సోఁకఁగ నులివెట్టు వెడవెడ నాలుక వెళ్ళఁబెట్టు
బరుల నఖంబుల గిరగిర గోఁకుచుఁ బొరిబొరి ఫలములు గఱచివైచు
గోళ్ళు తెగగొర్కి యుమియును గుదము సూపు, బలసి మర్కటజాతి య ప్పగిదిఁ జూప. 10-ఉ.544

కోతి చేష్ట లంటామే- అవన్నీ అక్షరాలా వాడు బలరాముడి ముందు ప్రదర్శించాడు. కొమ్మ లెక్కి ఊగటం, వెక్కిరించటం, కవ్వించటం, ఇకిలించటం, దూకటం, తోక జాడించటం, నాలుక వెళ్ల బెట్టటం, గోళ్ళతో గీరటం, పండ్లు కొరికి విసరటం మొదలైన వికారాలన్నీ కళ్ళకు కట్టేలా వర్ణించారు పోతన్నగారు. చివరకు ద్వివిదుడు తన చేతిలోని మధుపాత్రను విసురుగా లాక్కొని నేలకు విసరికొట్టటంతో పట్టరాని కోపం వచ్చింది బలరాముడికి. ఆయన వెంటనే తనముసలంతో వాణ్ణి గట్టిగా ఒక్క పెట్టు పెట్టాడు.

బలరాముడి ముసలంపేరు మనకు ఎక్కడా కనపడదు. కాని ఇక్కడ పోతన్నగారు చెప్పారు దాని పేరు 'సునంద' అని. కొంతసేపు భీకర సమరం జరిగిన తరువాత బలరాముడు తనబలమైన చేతులతో ద్వివిదుడి మెడ బిగించి మట్టు పెట్టి ద్వారకా నగరవాసులను కాపాడాడు.

సర్వలక్షణ లక్షిత అయిన ఆ అమ్మాయి పేరు లక్షణ. భానుమతీ దుర్యోధనుల ప్రియపుత్రిక. జాంబవతీ శ్రీకృష్ణుల ముద్దుల కుమారుడైన సాంబుడు హస్తినాపురం వచ్చి సాహసంతో లక్షణను ఎత్తుకొని రథం మీద తీసుకుపోసాగాడు. కర్ణ శల్య భూరిశ్రవస దుర్యోధనాది మహావీరులందరూ అతణ్ణి వెన్నంటి శరపరంపరలు కురిపించారు.

చండకోదండ ముక్త నిశాత విశిఖ, జాల మందంద వఱపి యాభీలముగను
నంద నందననందన స్యందనంబు, ముంచి రచలేంద్రమును ముంచు మంచు పగిది. 10-ఉ.562

నందనందనుడు శ్రీకృష్ణుడు. నందనందన నందనుడు సాంబుడు. అతని రథాన్ని పర్వతాన్ని మంచు ముంచివేసినట్లు బాణపరంపరలతో కప్పివేశారట కురువీరులు. పర్వతం చుట్టూ మంచు ఏర్పడితే ఆ పర్వతం కంటికి కనిపించదు. అలాగే సాంబుడిరథం బాణసమూహంతో కప్పబడి పోయింది. ఇలా సరిగ్గా సరిపోయే ఉపమాలంకారాన్ని, ఇక్కడ నిపుణంగా ప్రయోగించారు పోతన్నగారు. అంతేకాదు. 'నందనందన నందన స్యందనంబు' అన్న శబ్దసంపుటిలోని వృత్త్యనుప్రాస సౌందర్యం అనుభవైకవేద్యం. ఈచిన్న తేటగీతిలోనే శబ్దాలంకారాన్నీ అర్థాలంకారాన్నీ ఒక దానికన్న ఒకటి మిన్నగా ప్రయోగించాడు మహాకవి.

ఎంత కష్టపడినా ఈ హేమాహేమీలు ఎవ్వరూ సాంబుణ్ణి ఎదుర్కొని **'వ్రేలును వంపగలేక'** సిగ్గుపడటం, చిట్టచివరకు అందరూ కలిసి ఒక్క మాటుగా చుట్టుముట్టి ఆ ఏ కైక వీరుణ్ణి బంధించటం, బంధువులతో యుద్ధం భావ్యం కాదనే భావంతో బలరాముడు పరిమిత పరివారంతో వచ్చి సాంబుణ్ణి విడిచిపెట్టుమని దుర్యోధనుడికి బోధించటం, అందుకు దుర్యోధనుడు **'చాలు పురే! ఏమన గలదు కాలగతి! చక్కన కాలందొడుగు పాదుకలు తల కెక్కెన్'** అని దుర్భాషలాడుతూ దిగ్గున లేచి నిజమందిరానికి పోవటం; ఆ మాటలకు అదరిపడిన బలరాముడు-

'తామఁట తలపం దలలఁట, యేమఁట పాదుకల మఁట గణింపఁగ రాజ్య
శ్రీ మదమున నిట్లాడిన యీ, మనుజాధముని మాట కేమనవచ్చున్' **10-ఉ.585**

అని పరివారంతో పలికి ఆగ్రహోదగ్రుడై గంగలో కలుపుతానని నాగలితో హస్తినాపురాన్ని పెకలించటం, అప్పుడు మహాజలమధ్య విలోలంబగు నావచందంబున న న్నగరంబు వడవడ' వణకటం, 'కళవళంబున భయాకుల మానసులై అందరూ వచ్చి సాంబుణ్ణి లక్షణాసహితంగా సలక్షణంగా బలరాముడికి సమర్పించి సాష్టాంగ దండప్రణామాలు చేయటం,

'రామ! సముంచిత ముక్తా, దామ! యశఃకామ! ఘనసుధాదామ రుచి
స్తోమ! జయసీమ! జగదభి, రామ! గుణోద్దామ! నిఖిలరాజలలామా! **10-ఉ.589**

అని చేతులు మోడ్చి ప్రార్థించటం, 'ప్రముదితాత్మకు'డైన బలరాముడు 'ఇంక భయంబుదక్కి పొం' డని వారిని క్షమించటం, కొడుకును గోడలిం దోడ్కొనుచు పరమానందంబు నొందుచు' దుర్యోధను డిచ్చిన అరణంతో బలరాముడు ద్వారకానగరానికి చేరటం- ఇవన్నీ సహజపాండిత్యుడి నాటకీయశిల్పానికి నాణ్యమైన తార్కాణాలు.

భగవంతుడు కూడా మానవరూపం ధరించినప్పుడు మహర్షులకు సైతం నమస్కరించి మన్నించటమే మర్యాద. దేవర్షి బ్రహ్మర్షి అయిన నారదుడు పదహారువేలమంది భార్యామణులతో సాగిస్తున్న జగన్నాథుడి సంసారాన్ని సందర్శించాలని ద్వారకానగరానికి చేరుకున్నాడు. షోడశ సహస్రహర్మ్యాలు ఆయనకు కనువిందు చేశాయి. వెంటనే ఒక రాజభవనంలోకి ప్రవేశించాడు. ఆ దివ్యమందిరంలో ఒక కాంతతో 'కాంచన సింహాసనాసీనుడైన పుండరీకాక్షుడు నారదుణ్ణి చూచి ప్రత్యుత్థానం చేసి-

మునివరు పాదాంబుజములు, తన చారుకిరీటమణివితానము సోఁకన్
వినమితుఁడై నిజసింహా, సనమునఁ గూర్చుండఁబెట్టి సద్వినయమునన్. **10-ఉ.606**

తన పాదకమలతీర్థం,బున లోకములం బవిత్రముగఁ జేయు పురా
తన మౌని లోకగురుఁ డ, మ్ముని పదతీర్థంబు మస్తమున ధరియించెన్. **10-ఉ.607**

అంతే కాదు, 'ఏపని పంచినఁ జేయుదు తాపసవర!' అని కూడా అన్నాడు. ఆయనను అభినందించి నారదుడు మరొకయువతి ఇంటికి వెళ్ళాడు. అక్కడ ఆమెతో పాచికలాడుతూ ప్రత్యక్షమైనాడు పద్మాక్షుడు.

ఈ విధంగా **'ఇందు గలఁ డందు లేఁడని సందేహము వలదు'** అన్నట్లుగా పదహారువేలమంది భార్యల సౌధాలలోనూ పరిపరివిధాలుగా నారదుడికి దర్శనమిచ్చాడు శ్రీకృష్ణుడు. నారదమహర్షి సందేహం పటాపంచలయింది. ఆయన 'హృషీకేశు యోగమాయాప్రభావా'నికి ఆశ్చర్యచకితుడై-

'నీ మాయ దెలియువారలె, తామరసాసన సురేంద్ర తాపసులైనన్
ధీమంతులు నీభక్తి సు, ధామాధుర్యమునఁ బొదలు ధన్యులు దక్కన్.' **10-ఉ.631**

అని స్తుతించి సెలవు తీసుకొన్నాడు.

జరాసంధుడు బంధించిన ఇరవై వేలమంది రాజులు తమ కష్టాలు వినిపించటానికి శ్రీ కృష్ణుడి వద్దకు ఒక బ్రాహ్మణుణ్ణి పంపుతారు. ఆ బ్రాహ్మణుడు శ్రీ కృష్ణుడిని దర్శించి వారి విషయాన్ని తెలిపి **'నీ దయ వారి ప్రాప్తం'** అంటాడు. అసలైన తెలుగుదనంతో చూడండి.-

వారు పుత్తేర వచ్చినవాఁడ నేను; నరవరోత్తమ! నృపుల విన్నపము గాఁగ
విన్న వించెద నామాట; వినిన మీఁద, ననఘ! నీదయ వారి భాగ్యంబు కొలఁది. **10-ఉ.645**

వారి ప్రార్థన మన్నించి భీముడిచేత జరాసంధవధ చేయించి బంధవిముక్తులను కావిస్తాడు శ్రీకృష్ణుడు.

పాత్రల స్వభావాన్ని పోతన్నగారు ఎంతజాగ్రత్తగా చిత్రిస్తారో చిత్తగించండి-

రాజసూయమహాసభలో సహదేవుడి సలహాప్రకారం శ్రీకృష్ణుడికి అగ్రపూజ కావించిన ధర్మరాజు **'ఆనందబాష్పజలబిందు కందళిత నయనారవిందంబుల గోవిందుని సుందరాకారంబు దర్శింపజాలకుండె'** అనటంవల్ల అతని అచంచల భక్తి విశ్వాసాలు ద్యోతక మైనాయి.

శిశుపాలుడు శ్రీకృష్ణుడి వైభవం చూచి సహింపలేక కోపంతో **'పీఠము డిగ్గి నిలిచి నిజహస్తము లెత్తి మనోభయంబు దక్కినవాడై'** సభాసదులతో -

'చాలు పురే! యహహా! యీ కాలము గడవంగ దురవగాహంబగు; నీ
తేలా తప్పెను నేఁ డీ, బాలకు వచనములచేత ప్రాజ్ఞుల బుద్ధుల్?' **10-ఉ.688**

అని ఆక్షేపించటంలో అతని వక్రబుద్ధి, అసూయ స్పష్టమైనాయి.

అలాగే శిశుపాలుడి నిరంతరమైన నిందావాక్యాలను పట్టించుకోకుండా **'విశ్రుతఫేరవ రావమాత్మ గైకొనని మృగేంద్రురీతి'** వ్యవహరించిన శ్రీకృష్ణుడి తీరు గాంభీర్యాన్నీ, ఉదాత్తతనీ వెల్లడిస్తున్నది.

ఇక **'పాములకు పాలుపోసి పెంచిన విషంబు దప్పునే!'**, **' శ్రీమదాంధులు సామంబుచేత చక్కఁబడుదురే'**, **'ధారుణిలోన వదాన్యుల కీరాని పదార్థ మొక్కటేనియుఁ గలదే?'**, **'ధర్మపాలనమునఁ గాక నిల్చునె కులంబు బలంబు చిరాయురున్నతుల్?'**, **'వనరుహనాభు దాస్యజన వర్యులకుం గలవే యసాధ్యముల్'**, **'గురుభజనంబు పరమధర్మంబు'** అన్న పంక్తులలోని సూక్తి సౌందర్యం స్మరింపదగింది.

ఈ భాగంలో చివరిదైన కుచేలోపాఖ్యానం అసలు సిసలైన సఖ్యభక్తికి అపూర్వమైన ఉదాహరణం. ఈ ఉపాఖ్యానం ప్రారంభంలోనే పరీక్షిత్ రాజేంద్రుడు శుకయోగీంద్రునితో ఇలా అంటాడు-

హరి భజియించు హస్తములు హస్తము; లచ్యుతుఁగోరి మ్రొక్కు త
చ్ఛిరము శిరంబు; చక్రధరుఁ జేరిన చిత్తము చిత్త; మిందిరా
వరుఁ గను దృష్టి దృష్టి; మురవైరి నుతించిన వాణి వాణి; య
క్షరు కథ లాను కర్ణములు కర్ణములై విలసిల్లుఁబో భువిన్. **10-ఉ.963**

ఈ పద్యం సరిగ్గా సప్తమస్కంధంలో హిరణ్యకశిపునితో ప్రహ్లాదుడు పలికిన-

'కమలాక్షు నర్చించు కరములు కరములు శ్రీనాథు వర్ణించు జిహ్వ జిహ్వ'

అన్న పద్యానికి ప్రతి ధ్వనిగా ఉన్నది. అంటే అది సీసం, ఇది చంపకం. దేని గొప్పతనం దానిదే.

మానధనుడు, విజ్ఞాని, రాగాది విరహితస్వాంతుడు, శాంతుడు, ధర్మవత్సలుడు, ఘనుడు, విజితేంద్రియుడు, బ్రహ్మవేత్త అయిన కుచేలుడు 'లలిత పతివ్రతాతిలకమైన భార్య కోరికపై దుస్సహదరిద్ర పీడ' వదిలించుకుందామని తన చిన్ననాటి చెలికాడైన శ్రీకృష్ణుడివద్దకు వెళ్ళాడు. ద్వారకానగరం చేరుకున్నాడు. రాజమార్గంలో పయనించి కక్ష్యాంతరాలు గడచి రుక్మిణీదేవి మందిరంలో హంసతూలికా తల్పంమీద 'మహితలావణ్య మన్మథ మన్మథు'డైన మాధవుణ్ణి దర్శించాడు. ఇక్కడ ఇరవైయేడు విశేషణాలతో ఆ స్వామిని మనముందు సాక్షాత్కరింపజేశారు. పోతన్నగారు తారకాసంఖ్యతో ఎంత తన్మయత్వంతో వర్ణించారో చిత్తగించండి-

ఇందీవరశ్యాము వందితసుత్రాము, కరుణాలవాలు భాసురకపోలు
కౌస్తుభాలంకారు కామిత మందారు సురుచిరలావణ్యు సురశరణ్యు
హర్యక్షనిభమధ్యు నఖిలలోకారాధ్యు, ఘన చక్రహస్తు జగత్ప్రశస్తు
ఖగకులాధిపయాను కౌశేయపరిధాను, పన్నగశయను నబ్జాతనయను
మకరకుండల సద్భూషు మంజుభాషు, నిరుపమాకారు దుగ్ధసాగరవిహారు
భూరిగుణసాంద్రు యదుకులాంభోధిచంద్రు, విష్ణు రోజిష్ణు జిష్ణు సహిష్ణు కృష్ణు. **10-ఉ.979**

ఇంతటి భగవంతుడు కూడా ఆ పేదవిప్రుణ్ణి, అశ్రాంత దారిద్ర్య పీడితుణ్ణి, కృశీభూతాంగుణ్ణి, జీర్ణాంబరుణ్ణి, ఘనతృష్ణాతురచిత్తుణ్ణి, హాస్యనిలయుణ్ణి, ఖండోత్తరీయుణ్ణి, కుచేలుణ్ణి, తన భక్తుణ్ణి, తన స్నేహితుణ్ణి అల్లంతదూరంలో చూచీ చూడగానే 'దళత్కంజాక్షు'డై, 'సంభ్రమవిలోలుం'డై, తల్పం దిగి ప్రేమతో ఎదురువెళ్ళి కౌగిలించుకొని వెంట బెట్టుకొని వచ్చాడు. హంసతూలికాతల్పంమీద ఆసీనుణ్ణి చేశాడు. కనకకలశజలంతో కాళ్లు కడిగాడు. ఆ పాదజలాన్ని తన తలపై తాల్చాడు. కస్తూరి కుంకుమద్రవం చందనం కలిపి మెల్ల మెల్లగా అలదాడు. శ్రమ పోయేలా తాళవృంతంతో విసిరాడు. 'బంధురామోదకలిత ధూపంబు' లొసగాడు. 'మించు మణిదీపముల' నివాళించాడు. 'సురభికుసుమమాలికలు', 'సిగముడిం'

దురిమాడు. 'కర్పూరమిళిత తాంబూల' మిచ్చాడు. 'ధేనువు నొసంగి' సాదరంగా స్వాగత మడిగాడు. రుక్మిణీదేవి వింజామరలు వీచింది. రంగధాముడు తనకు కావించిన రంగ రంగవైభోగానికి కుచేలుడు 'మేనం బులకాంకురంబు లంకురింప నానందబాష్పజలబిందు సందోహు' డైనాడు. భక్తుడికీ భగవంతుడికీ మధ్య ఉండే సంబంధం ఎంత సమున్నతమైందో, ఎంత ప్రగాఢమైందో, ఎంత అనిర్వచనీయమైందో ఈ సందర్భం మనకు బోధిస్తుంది. ఈ అద్భుత సన్నివేశాన్ని తిలకించి అంతఃపురకాంత లంతా-

ఏమి తపంబు సేసెనొకొ! యీ ధరణీదివిజోత్తముండు తొల్
బామున యోగివిస్ఫుర దుపాస్యకుఁడై తనరారు నీజగత్
స్వామి రమాధినాథు నిజతల్పమునన్ వసియించి యున్న వాఁ;
డీ మహనీయమూర్తి కెనయే మునిపుంగవు లెంతవారలున్! **10-ఉ.985**

అని తమలో తాము అనుకొన్నారట.

అనంతరం మురారి కుచేలుడి 'కరము కరంబునఁ దెమల్చి' చిన్నప్పటి సంగతులు ఎన్నెన్నో ముచ్చటించాడు. మాట్లాడటం మాధవుడి వంతు; మైమరచి వినటం కుచేలుడి వంతు అయింది. పదహారు గద్య పద్యాలలో మాధవుడి మధురాలాపాలు సాగితే కేవలం రెండు కంద పద్యాలు మాత్రం మన కుచేలుడు బదులు పలుకుగా పలికాడు. మౌనంగా మహదానందాన్ని అనుభవించటమే అతని పని.

చివరికి శ్రీకృష్ణుడు 'నా కోసం ఏం తీసుకువచ్చావయ్యా?' అని 'మందస్మిత వదనారవిందుడై' మిత్రుణ్ణి ప్రశ్నించాడు. పాపం ! ఏం చెబుతాడు కుచేలుడు? అది గమనించిన కృష్ణుడు-

దళమైన పుష్పమైనను, ఫలమైనను సలిలమైన పాయని భక్తిం
గొలిచిన జను లర్పించిన, నెలమిన్ రుచిరాన్నముగనె యేను భుజింతున్. **10-ఉ.1010**

అని అనునయంగా అన్నాడు. అప్పటికీ కుచేలుడు తన చినిగిన ఉత్తరీయపు చెంగున కట్టితెచ్చిన అటుకులను అర్పించలేక మొగమాటంతో ముఖం వంచుకున్నాడు. నవనీతచోరుడు ఊరకుంటాడా! చనువుగా కుచేలుడి చేలంలోని ముడి విప్పి అటుకులు చూచి 'ఇవియ సకలలోకంబులను నన్నును పరితృప్తిం బొందింపజాలు'నని పిడికెడు తీసుకొని ఆనందంతో ఆరగించాడు. అతనికి అష్టైశ్వర్యాలూ అనుగ్రహించాడు. మనోహరమైన మైత్రీ మాధుర్యానికి మరపురాని లక్ష్యలక్షణాలు కుచేలుడు శ్రీకృష్ణుడు. సఖ్యభక్తికి విఖ్యాతమైన సన్నివేశం కుచేలోపాఖ్యానం.

బలరామకృష్ణులు బంధుసమేతంగా గ్రహణస్నానం కోసం స్యమంత పంచకానికి విచ్చేసిన సందర్భంలో వారిని చూడటానికి యశోదానందులు గోపికలు, గోపకులు అందరూ వ్రేపల్లెనుండి వచ్చారు. ఎప్పుడో కంససంహారంకోసం వెళ్ళిన తరువాత ఎంతో కాలానికి బలరామకృష్ణులను యశోదానందులు మళ్ళీ ఇప్పుడు ఇక్కడ సందర్శించటం సంభవించింది. ఈలోగా ఎన్నెన్నో ఘనకార్యాలూ, శుభకార్యాలూ కూడా

జరిగిపోయాయి. వసుదేవుడు సముచిత మర్యాదలతో యశోదానందులను ఆదరించాడు. బలరామకృష్ణులు వినయంతో వారికి నమస్కరించారు. ఆనందం అర్ణవమైనప్పుడు నోటి వెంట అసలు పలుకేరాదు. చూడండి. ఇక్కడ పోతన్న గారి వర్ణన-

'అట్లు నమస్కృతులు సేసి యాలింగనంబులు గావించి, నయనారవిందంబుల నానంద బాష్పంబులు దొరగ, నఱలేని స్నేహంబులు చిత్తంబుల నత్తమిల్ల, నేమియు బలుకకుండిరి.'

అప్పుడు యశోదాదేవి బలరాముణ్ణీ, కృష్ణుణ్ణి దగ్గరకు తీసుకొంది. ఒడిలో కూర్చుండబెట్టుకుంది. చెక్కిళ్ళు ముద్దుపెట్టుకొంది. శిరస్సులు మూర్కొనింది. చిబుకాలు నిమిరింది. మళ్లీ మళ్లీ కౌగిలించుకొని పరమానందభరితురాలయింది. ఆ పెంపుడు తల్లి ప్రేమను కన్నతల్లి ప్రేమకన్న మిన్నగా ఎంత సహజంగా వర్ణించారో పోతన్న గారు!

అనంతరం వసుదేవుడి భార్యలైన దేవకీ రోహిణులు 'నందగోపసుందరి' అయిన యశోదతో ఇలా అన్నారు.-

వరుఁడును నీవు బంధుజన వత్సలతన్ మునుచేయు సత్కృతుల్
మఱవఁగ వచ్చునే తలఁప మా కిఁక నెన్నటికిం దలోదరీ!
జననం బందుట మొదలుగ, ఘనమోహముతోడఁ బెంచుకతమునఁ దమకున్
జననీజనకులు వీరని, మనముల తలపోయలేరు మము నీ తనయుల్.

అంటిన ప్రేమను వీరిం, గంటికి ఱెప్పడ్డమైనగతి పెంపఁగ మా
కంటెన్ నెనరౌటను మీ, యింటన్ వసియించియుండి రిన్ని దినంబుల్.

'యశోదా! బంధుత్వాన్ని పాటించి మీరు చేసిన ఉపకారాలు ఎలా మరువగలం? పుట్టినప్పటినుండి మా బిడ్డలను మీ దంపతులు ఎంతో ప్రేమతో పెంచారు. కంటికి రెప్పలాగా చూచుకొన్నారు. అందువల్లనే అమ్మానాన్న అంటే వీళ్ళు మిమ్మల్నే అనుకొంటారు గాని మమ్మల్ని అనుకోరు.'

ఇక కృష్ణుడితోడిదే లోకంగా భావించిన గోపికలు ఆ కల్యాణమూర్తిని కనుగొని కనురెప్పలు కూడా మూయలేక పోతున్నారట. దివ్య మంగళ విగ్రహుడైన ఆ గోపాలుణ్ణి తలచుకొంటూ పరబ్రహ్మాన్ని మనసులో నిలుపుకొని మైమరచే యోగులు లాగా ఉన్నారట.

నళినదళాక్షుఁ జూచి నయనంబులు మోడ్వఁగఁ జాల కాత్మలన్
వలచి తదీయమూర్తి విభవంబు దలంచుచు కౌఁగిలించుచుం
బులకలు మేన జాదుకొన పొల్తులు చొక్కిరి బ్రహ్మమున్ మనం
బులఁ గని చొక్కు యోగిజనమున్ బురుడింపఁగ మానవేశ్వరా! **10. ఉ.1068**

శ్రీకృష్ణుడి అష్టభార్యలలో చివరిదైన మద్రరాజకన్య లక్షణ ద్రౌపదికి తన వివాహవృత్తాంతం చెప్పటం ఎంతో ఆసక్తి దాయకంగా ఉన్నది. మత్స్యయంత్రం భేదించిన వీరుడికి తన కొమార్తె నిచ్చి వివాహం

చేస్తానని చాటించాడు మద్రభూపతి, కొందరు ధనుస్సు పట్టుకోలేక పోయారు. కొందరు పట్టుకున్నా ఎత్తలేక పోయారు. కొందరు ఎత్తినా నారి బిగించలేకపోయారు. కొందరు బిగించినా ఎక్కుపెట్టలేక పోయారు. కొందరు ఎక్కుపెట్టినా ఆ యంత్రాన్ని భేదించలేకపోయారు. ఇలా అందరూ నానావిధాలుగా అవస్థలు పడుతూ చివరికి 'ఇక్కడకు రావటం మనదే బుద్ధి తక్కువ' అనుకొన్నారట. స్వాభావికమైన మానవ మనస్తత్త్వ చిత్రణకు ఉదాహరణం ఈ పద్యం.

కొందఱు పూనలేక చన; కొందఱు పూని కదల్పలేక పోఁ;
గొంద ఱొకింతయెత్త; నొకకొందఱు మోపిడలేక దక్కగాఁ
గొంద ఱొకింత యెక్కిడుచుఁ గోరి నృపాలకు లిట్లు సిగ్గునుం
జెంది తలంగి పోవుచును 'చీ యిట కేగుట నీతి త' ప్పనన్. **10-ఉ.1090**

అప్పుడు-

సరసిజపత్రలోచనుఁడు చాపము సజ్యముచేసి యుల్లస
చ్ఛర మరిఁబోసి కార్ముకవిశారదుఁడై యలవోక వోలె ఖే
చరమగు మీనముం దునిమె సత్వరతన్; సురసిద్ధ సాధ్య ఖే
చర జయశబ్ద మొప్ప పెలుచం గురిసెన్ దివి పుష్ప వర్షముల్. **10-ఉ.1095**

శ్రీకృష్ణుడు అఘటనఘటనా సమర్థు డనడానికి ఒక ఉజ్జ్వలమైన ఉదాహరణ దేవకీ మృతపుత్ర ప్రదానం. దేవకీదేవి కంసుడి కరకుకత్తికి బలైపోయిన తన కన్నబిడ్డలు ఆరుగురినీ చూడా లనుకుంటుంది. కృష్ణుడికి తన కోరికను వెల్లడిస్తుంది. అప్పుడు కృష్ణుడు అమ్మకోరిక తీర్చటానికి అన్న బలరాముణ్ణి వెంటబెట్టుకొని సుతలలోకానికి వెళ్తాడు. అక్కడ బలిచక్రవర్తికి రామకృష్ణులు ఎలా దర్శనమిచ్చారో చూడండి.-

కనియెన్ దానవుఁ డింద్రసేనుఁడు దళత్కంజాక్షులన్ దక్షులన్
ఘనసారాంబుదవర్ణులన్ నిఖిలలోకైక ప్రభాపూర్ణులం
దనరారన్ హలచక్రపాణులను భక్తత్రాణులన్ నిత్య శో
భన వర్ధిష్ణుల రామకృష్ణుల జయభ్రాజిష్ణులన్ జిష్ణులన్. **10-ఉ.1141**

శాపవశాన తనకు పుట్టిగిట్టిన పుత్రులను ఆరుగురినీ అవలోకించి దేవకీదేవి-

చన్నులు దిగ్గన చేపఁగ, కన్నుల నానంద బాష్పకణములు దొరఁగం
గ్రన్నన కౌఁగిట నిడి 'నను, గన్నన్నలు వచ్చి' రనుచు కౌతుక మొప్పన్. **10-ఉ.1161**

పులకించిపోయిందట.

అర్జునుణ్ణి తిలకించిన 'ప్రకటసద్గుణభద్ర' అయిన సుభద్ర చూపుల్లో ముప్పిరిగొన్న మూడు భావాలనూ భద్రంగా పరికించండి-

ఆ తరుణీశిరోమణియు నర్జును నర్జునచారుకీర్తి వి
ఖ్యాతుని నింద్రనందను నకల్మషమానసు కామినీమనో
జాతుని చూచి పుష్పశరసాయకజర్జరితాంతరంగయై
భీతిలియుండె సిగ్గుమురిపెంబును మోహముదేరు చూపులన్. **10-ఉ.1171**

బ్రాహ్మణబాలకులను వెదకి తీసుకొని రావటానికి అర్జునుడితో కలిసి తన దివ్యరథాన్ని అధిరోహిస్తున్న శ్రీకృష్ణుడు ఉదయాద్రిపై కాలూనే సూర్యభగవానుడిలాగా ఉన్నాడట.

సుందరదివ్యరత్న రుచిశోభితమై తనరారు కాంచన
స్యందన మంబుజాప్తుఁ డుదయాచలమెక్కు విధంబు దోఁప పౌ
రందరి దాను నెక్కి తనురశ్మలు దిగ్వితతిన్ వెలుంగ గో
విందుఁ డుదారలీలఁ జనె విప్రతనూజ గవేషణార్థియై. **10-ఉ.1303**

శుకమహర్షి పరీక్షిన్మహారాజుతో పలుకుతున్నాడు. పరిశీలించండి -

హరినామాంకితమైన గీత మొకమా టాలించి మూఢాత్ములున్
విరతిం బొందఁగఁ జాలకుందురఁట యా విశ్వాత్ము వీక్షించుచుం
బరిరంభించుచు నంటుచున్ నగుచు సంభాషించుచు న్నుండు సుం
దరు లానందనిమగ్నలౌట కిలఁ జోద్యంబేమి భూవల్లభా! **10-ఉ.1325**

నిజమే. కృష్ణుడి పేరున్న పాట నొకదాన్ని వింటేనే ఎంత మూర్ఖులైనా ఆనందాన్ని పొందుతున్నప్పుడు ఆయనను ఆలింగనం చేస్తూ స్పృశిస్తూ హసిస్తూ భాషిస్తూ ఉండే కాంతలు ఆనందంలో మునిగిపోతారనటంలో సందేహం ఏముంది!

పోతన్నగారు దశమస్కంధాన్ని ముగిస్తూ ఇలా మంగళాశాసనం చేశారు.

మనుజేంద్రోత్తమ! యేను నీకు త్రిజగన్మాంగల్యమై యొప్ప చె
ప్పిన యీ కృష్ణకథాసుధారసము సంప్రీతాత్ములై భక్తిఁ గ్రో
లిన పుణ్యాత్ములు గాంతు రిందు సుఖముల్ నిర్ధూతసర్వాఘులై
యనయంబుం దుదిగాంతు రచ్యుత పదంబైనట్టి కైవల్యమున్. **10-ఉ-1336**

కృష్ణకథాసుధారసాన్ని ఆస్వాదించినవారు లోకంలో సుఖాలు పొందటమే కాక పునరావృత్తి రహితమైన కైవల్యాన్ని కూడా అందుకుంటారట. గ్రంథప్రారంభంలో 'శ్రీకైవల్యపదంబు చేరుటకునై' అని ప్రకటించిన ఆకాంక్షను మళ్లీ ఇక్కడ దశమస్కంధంలో మరచిపోకుండా పునరుద్ఘాటించారు పోతన్నగారు.

లలితస్కంధమై శ్రీకృష్ణమూలమై శుకాలాపాభిరామమై మంజులతా శోభితమై సువర్ణ సుమన స్సుజ్ఞేయమై సుందరోజ్జ్వల వృత్తమై విమల వ్యాసాలవాలమై మహాఫలమైన శ్రీమద్భాగవత కల్పవృక్షాన్ని సహజ పాండిత్యుడైన పోతనామాత్యుడు ఆంధ్రుల ముంగిట్లో సంస్థాపించారు.

భక్తి రససంభరితమూ, ప్రసన్నకవితాసంకలితమూ అయిన పోతన భాగవతం అందరికీ అందుబాటులో ఉండి అర్థం కావాలనే ఆశయంతో తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానంవారు ఈ మహాగ్రంథాన్ని ప్రతిపద్యభావార్థ సహితంగా ప్రకటించాలని దృఢసంకల్పంతో ముందుకు రావటం ముదావహమైన విషయం. ఈ సందర్భంలో పోతన భాగవతం పన్నెండు స్కంధాలకు విద్వాంసులచేత సరళగద్యానువాదాలు వ్రాయించారు. ఆ అనువాద భాగాలన్నింటినీ పరిశీలించి పరిష్కరించి వాటికి ఏక సూత్రత కల్పించే భారం నాకు అప్పగించారు. ఇందుకు కార్యనిర్వహణాధికారి శ్రీ ఎం.వి. ఎస్. ప్రసాద్. ఐ.ఏ.ఎస్. మహోదయులకూ, పౌరసంబంధాధికారి డాక్టర్ రావుల సూర్యనారాయణమూర్తి గారికీ, ఎడిటర్ శ్రీ కె. సుబ్బారావు, ఎం.ఎ. గారికీ అభినందనాలు.

ఈ సంపుటంలోని దశమస్కంధం శేషభాగాన్ని సరళగద్యంలో అనువదించినవారు శ్రీ డి. నాగసిద్ధారెడ్డిగారు. వీరు శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రాచ్యకళాశాలలో ఆంధ్రోపన్యాసకులుగా, ఇన్‌చార్జి ప్రిన్సిపాలుగా ఉద్యోగించి పదవీవిరమణ చేసి ప్రస్తుతం టి.టి.డి. పుస్తక ప్రచురణ విభాగంలో సంపాదకులుగా ఉన్నారు.

శ్రీ డి. నాగసిద్ధారెడ్డిగారి అనువాదం సరళమైన శిష్టవ్యావహారికంలో సహృదయ హృదయంగమంగా సాగింది.

ఈ సంపుటాన్ని ఇంతముచ్చటగా ముద్రించి ఇచ్చిన దేవస్థానం ప్రెస్ మేనేజర్ శ్రీ ఎం. విజయకుమార్‌రెడ్డి గారికీ, వారి సిబ్బందీకి నా సాధువాదాలు.

అక్షరదోషాలు దొర్లకుండా సహస్రాక్షులై ప్రూపులు సరిదిద్దిన పూజ్యమిత్రులు శ్రీముదివర్తి కొండమాచార్యుల వారికి నా ధన్యవాదాలు

ముద్రణకు తగునట్లు స్పష్టంగా నిర్దుష్టంగా ప్రెస్‌కాపీ సిద్ధం చేసి ఇచ్చిన చిరంజీవి కోరాడ రామకృష్ణ, ఎం.ఎ., ఎం. ఫిల్., కు నా ఆశీర్వాదములు.

భవదీయుడు

కరుణశ్రీ

ప్రధానసంపాదకుడు

పోతనభాగవతం ప్రాజెక్టు